

СТЕВО ПАШАЛИЋ*

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ СЕМБЕРИЈЕ КАО ЊЕН ПОТЕНЦИЈАЛНИ РАЗВОЈНИ ФАКТОР

Географски положај је физичко-географска и друштвено-географска категорија. Отуда његова анализа захтјева комплексан приступ поготову у просторним плановима насеља, општина, региона.

Као елемент развоја географски положај има изузетно значење. Он, са своје стране, предиспонира локацију центра као жаришта развоја, а тиме и локацију привредних објеката, поготову индустријских и смјештај најважнијих функција које тај развој подстичу и обезбјеђују.

Повољан географски положај неког локалитета дјелује као мамац на становништво и оно се креће према њему. Тако је и на простору Семберије. Она је тренутно са највећом концентрацијом становништва у Републици Српској, јер је изванредног географског положаја.

Иако не представља неки забити простор, већ регионалну цјелину изузетно повољног географског положаја и врло значајних природних ресурса, он није довољно истраживан са географског становишта. Стога је остао готово непознат у нашој науци. Не зна се ни како је настало име Семберија. Једино се Миленко Филиповић дотицао његове етимологије, задовољавајући се претпоставком да је име настало у XVI вијеку, када су се овамо доселили Власи (1,8).

Семберија је регионална цјелина, која се од сусједних крајева издваја низом својих просторних ознака: географским положајем, ионако важним, који је недавно задобио огроман значај; природним склопом, на изглед једноставним, али испуњеним вриједним природним ресурсима и означеним знатном природном проходношћу; низијом која је густо насељена, али је једноставнијег етничког састава од сусједних регија. Уза све то, Семберија је имала велику улогу у кретању становништва током XVIII и XIX вијека - била је транзитна вратница кроз коју су пролазиле динарске миграције на путу ка Срему, источној Славонији, Мачви и другим панонским крајевима.

Географски проблеми сваке регионалне цјелине у знатној мјери проистичу из особености њеног географског положаја. То нарочито важи за привредне, саобраћајне, културне и друге функције, јер се зна да данас заправо не постоје регионалне цјелине које су довољне саме себи, које се у себе затварају привредном аутаркијом. Данас се повезују и допуњавају чак и међусобно веома удаљени дијелови континента и држава, а камоли сусједне регионалне цјелине. Од географског положаја у великој мјери зависи како и на који начин ће се једна регионална цјелина допуњавати и повезивати са

*Др. доцент, Учитељски факултет, 763000 Бијељина. Република Српска. Рад примљен 10.6.1966.

другом. Чињенице које слиједе показале да све то, наравно, важи и за Семберију. И више од тога: под утицајем драматичних збивања током 1992. 1993. 1994. и 1995. године она је задобила функцију раскрснице српских земаља, посебно оних које се налазе западно од Дрине и јужно од Саве. Да би се могла схватити та функција и њен утицај на садашњост и будућност становништва, неопходно је да се потпуније анализирају сви аспекти географског положаја ове регионалне цјелине.

Ријеч је о њеном положају према крупним регионалним цјелинама, главним долинама, великим ријекама и просторима у којима се налазе значајни природни ресурси. Ријеч је и о положају Семберије према магистралним саобраћајницама, развијеним природним рејонима и крупним гравитационим центрима.

Семберија се налази на самој јужној ивици пространог Панонског басена и уз посљедње изданке Динарских планина. Стога су на њу утицале и још утичу ове двије макрорегије својим геолошким и геоморфолошким процесима, климатским и хидрографским својствима, у неколико педолошким и биогеографским обиљежјима. Прије великог насељавања становништва, разаравања земљишта и стварања мреже насеља, Семберија је имала природни биљни покривач који је такође био у знаку прожимања панонско-степских и динарско-шумовитих утицаја. И док је такав биљни покривач углавном ишчезао разаравањем и насељавањем ове питоме перипанонске низије, нису ишчезли климатски и посредни хидрографски утицаји огромног басена. По температури ваздуха, инсолацији, количинама и мјесечној расподјели падавина, струјању ваздушних маса и другим метеоролошким елементима, простор Семберије се готово не разликује од простора Срема или Мачве. Овим трима регијама заједничка су још нека природна својства; мала надморска висина, лака природна проходност у свим правцима и сличан педолошки покривач. Наравно, Семберија се просторно везује и за западне низијске регије као што су Посавина, западни Срем и источна Славонија, па се тиме појачавају панонски утицаји у означеном смислу.

Из Панонског басена су допирали и разни антропогени утицаји. Повремено и у мањим групама из њега је досељавано словенско и несловенско становништво. Подизана су ушорена насеља слична оним у Срему и другим дијеловима Војводине. Донесене су неке важне биљне културе попут сточне шећерне репе, сунцокрета и конопље. Велики дио увозне робе доспијевао је овамо преко Саве или Дрине, тј. из Срема и Мачве. Наравно, готово сав извоз из Семберије управљао се на исток, а нарочито сјевер, опет преко Саве. Уосталом, јужно залеђе, брдско-планинско, шумовито, влажно, са становништвом које припада другом културном кругу, такође је вршило утицај на споменуте панонске низије просторе, опет преко Семберије. У овим међувезама и међудејствима Семберија је, дакле била некаква спона, својеврсна транзитна копчача. И не само спона са сјеверним и јужним сусједним цјелинама, него и источним. Јер, не смије се изгубити из вида чињеница да се Семберија налази уз саму Србију, близу Мачве и доњег Срема. Налазећи се у сусједству ових низијских просторних цјелина, које спадају у најразвијеније привредне рејоне Југославије, Семберија има изузетне могућности за привредно и културно повезивање и допуњавање с њима, које ће битно утицати на њен убрзани развој у скорој будућности.

Попут Срема, Баната и Бачке и Семберија се простире између великих

ријека. Међутим, њене граничне ријеке су унеколико другачије. Тачније оне су потенцијално далеко значајније од ријека које омеђују велике војвођанске цјелине: Сава је важан пловни пут и ослонац великих мелиорационих захвата, а Дрина непресушни, обновивши извор драгоцјене хидроенергије, највећи на Балкану, коју смо тек почели да искоришћавамо.

Управо тај положај Семберије у углу између двије велике ријеке разноликог, али врло великог значаја, представља својство које нема ни једна регија у бившој Босни и Херцеговини. Благодети таквог положаја су тако јасне да их не треба много доказивати.

Семберија се не налази само у близини развијених пољопривредних региона, као што су Мачва и Срем, у којима су израсли и већи индустријски центри попут Шапца, Лознице и Сремске Митровице. У њеном јужном и југозападном залеђу поникли су сложенији индустријски центри Тузла и Лукавац, енергетски и рударски центри Бановићи и Угљевик, хидроцентрала у Зворнику и термоелектрана у Тузли. Уз то је највећи дио тог планинско-брдског залеђа обрастао шумама. Овакав положај Семберије на граници различитих географских цјелина, али и разноликих потенцијала и ресурса, пружа сам по себи велике комплементарне могућности.

Једна друга особеност географског положаја Семберије је од непосредног значаја за свеколике њене функције: то је њен положај у близини наших најзначајнијих саобраћајних линија и раскрсница путева. И то не само регионалних, него и магистралних, чак међународних саобраћајница, као што је једина пруга двоструког колосијека, правца Београд-Загреб. Паралелно с том жељезничком пругом, која води према западу све до обала Атлантског океана, а према истоку и југоистоку до Истамбула на Босфору, изграђен је и аутопут Београд-Загреб. Уз све то, сјеверном ивицом ове низијске регије тече Сава којом се одвија значајан пловидбени саобраћај, погодна за превоз гломазних рудних сировина, дрвета, великих пољопривредних вишкова жита, шећерне и сточне репе, шљиве и другог воћа. Значај овог пловидбеног пута повећан је и чињеницом да се на њему налазе и најкрупнији прерађивачки и потрошачки центри, према којима је управљен транспорт свих ових добара. Мислимо на Брчко, Сремску Митровицу, Шабац, Београд и Смедерево.

Није безначајна ни чињеница што је Семберија нагнута према сјевероистоку и дијелом према сјеверу, тј. према Сави и Дрини. Значи, она је самом својом топографијом предодређена да гравитира према Срему, Мачви и Посавини, да се с њима чвршће везује у саобраћајном и привредном смислу. Ово тим више што је Семберија релативно малог пространства, па су њени периферијски дијелови незнатно удаљени од Саве и Дрине. Растојање у правој линији од центра Бијељине до Саве износи 10,5 а до Дрине само 7 km. Од варошице Јање, која се налази на јужној ивици Семберије, па до Сремске Раче на Сави, растојање једва достиже двадесетак километара. Тузла и Зворник, као највећа градска насеља у јужном и југозападном дијелу залеђа Семберије, знатно су удаљенији од Бијељине: први град седамдесетак, а други педесетак километара. Од јужне ивице Семберије до Зворника терен је природно проходан јер представља дио доњег Подриња, који је прошириван акумулационим дејством Панонског језера и ријеке Дрине. Међутим, између Семберије и басена Тузле испречује се други вијенац Мајевица, који није висок

(Столице 916 m), али ипак није свуда погодан за изградњу саобраћајних линија.

У условима вишевијековних етничких, вјерских и политичких трења, понекад и крвавих сукоба које су вјешто подстицали малоазијски и панонско-алпски завојевачи, овдје је тешко опстајало становништво. Тачније, оно се теже одомаћило и устаљивало, а много лакше досељавало и одсељавало према сјеверу или истоку. Кад се најзад један његов дио усталио, није остао сасвим хомоген, али су Срби бројно избили на прво, а Муслимани на друго мјесто. Кад нам је већ чемерни историјски развитак наметнуо честа трвења, па и крваве сукобе, онда треба имати у виду један аспект географског положаја Семберије: простор који је са источне и сјеверне стране ограничава, насељен готово искључиво српским народом, што семберијском становништву ствара осјећај сигурности и поузданог ослоња.

Досадашњи привредни развитак у ширем окружењу Семберије, у суштини неплански и неравномјеран, изазвао је неке процесе који еколошки угрожавају ову регију. Јер, она се налази низводно од извора загађивања и насеља у којима су се развијали деградациони процеси.

Посредством рјечних токова, дијелом подземне воде и струјања ваздушних маса, одређена загађења се лако преносе и угрожавају питоми простор Семберије. Тако је Сава из године у годину све загађенија; њена вода спада у III, а ријетко када у II класу. Знамо да се сви велики индустријски центри у панонском дијелу Хрватске налазе на Сави, а рјеђе на Драви, да су многи босански индустријски градови нанизани дуж Саве, Врбаса, Уне, Босне и других ријека. Све отпадне воде из тих градова доспијевају Савом до ове регије и угрожавају њене сјеверне границе. Али загађења допиру и из других градова: из Шапца и хемијске индустрије „Зорка“, на Лозници и њене „Вискозе“.

Одређена загађивања допиру и из Угљевика. Ријеч је нарочито о рударским коповима, око којих се налазе велике депоније стјеновите јаловине. Њене ситније дијелове, а нарочито гасове, чађ, пепео и друге штетне материје које избацују фабрике преко димњака, доноси вјетар и до Семберије.

Семберија лежи уз саму Србију, својом низном и природном отвореношћу личи на стално отворену вратницу. Све саобраћајне, природне, културне и друге везе између Србије и западних српских земаља воде кроз ту вратницу. Ријеч је о везама са западним областима Републике Српске. Од семберијске вратнице води важан пут уз Дрину преко Зворника; на њега избија неколико путева (код Дрињаче, Цапарди и Милића) који повезују Бирач, Гласинац, Романију и друге планинске крајеве источног дијела Републике Српске.

Од ове вратнице почиње „коридор“ који представља жилу куцавицу, најважнији дамар или нерв српског народа, кичму његове одбране, али и контроле копнених и водених саобраћајница правца исток-запад. Од њега се одвајају регионални и локални путеви који воде ка Озрену, српској насеобинској цјелини која представља велику стратегијску заштиту „коридора“ од опасности које би долазиле са југа.

Математичко-географски положај Семберије не може се лако дочарати, јер је у питању регионална цјелина малог пространства. Наиме, читаоцу мало значе подаци да се она налази између 44 35 к и 44 55 к сјеверне географске ширине, односно између 18 59 к и 19 23 к источне географске

дужине. Али се поређењем са другим регионалним цјелинама ипак стиче нека представа о том аспекту положаја, па и о неким реперкусијама које он може да има на географска својства проучаване цјелине, нарочито на њену климу.

Тако се на карти јасно види да се Семберија простире на географској ширини средње и јужне Мачве, доњег Срема, београдске околине и јужног Баната. У западним дијеловима Републике Српске њој одговарају, по географској ширини, простор између Бања Луке и Приједора. Семберија је под претежним дејством континентално-степских утицаја Панонске низије.

Код Семберије, иако је низија, питање разграничења са сусједним просторним цјелинама се не поставља оштро. Јер, Сава и Дрина је врло јасно огорађују са двије стране. И Јања, својим доњим током, укључујући и њену десну страну до насеља Главичице, чини природну границу ове регије. Тако остаје само питање западне границе. Ако насеље Брезово Поље, лоцирано на десној обали Саве, народ убрја у Посавину, онда би се за западну границу могла узети рјечица Лукавац.

Овако омеђена Семберија је пространа 734 km². Приликом пописа становништва обављеног 1991. године на тој површини је живјело 96.796 становника, с густином насељености од 132 житеља на km². Дакле, ријеч је о малој, али густо насељеној регији за наше прилике.

Дакле изузетно повољан географски положај Семберије пружа велике могућности у њеном развоју, што прије свега треба да буде адекватно третирано у њеном просторном плану, што ће омогућити њен даљи плански и функционални развој.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кајмаковић, Р (1974) : Семберија, етнолошка монографија, Гласник земаљског музеја БиХ, св. XXIX, Сарајево.
2. Марковић, Ј. Ђ. (1970): Географске области СФРЈ, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
3. Пашалић С. (1995) : „Семберија - регионалногеографска студија“, докторска дисертација, ПМФ, Нови Сад.
4. Топографска карта - Бијељина, Р 1:100.000, Војногеографски институт, Београд, 1985. године.